

Я. А. Юшчанка

Навук. кір. – А. В. Браздзіхіна, канд. філал. навук, дацэнт

ЭЛЕМЕНТЫ МІФАПАЭТЫКІ Ё ПРОЗЕ Л. РУБЛЕЎСКОЙ

У артыкуле на матэрыяле цыкла «Старасвецкія міфы горада Б*» і аповесці «Дзеці Гамункулуса» Людмілы Рублеўскай аналізуецца спецыфіка рэалізацыі элементаў міфапаэтыкі ў мастацкім тэксце. Кіруючыся метадамі кампаратывістыкі, аўтар прыходзіць да высновы пра шматузроўневаць выкарыстання міфа пісьменніцай – ад свядомага запазычвання сюжэтаў і вобразаў да міфарэстаўрацыі. Удаляя праекцыя архетыповых гісторый на сучаснае жыццё надае міфацэнтрычным творам Л. Рублеўскай філасафічнасьць.

Паміж літаратурай і міфам існуе трывалая сувязь. На працягу свайго развіцця мастацтва слова тым ці іншым чынам запазычвала некаторыя элементы міфа. Нярэдка падобная сувязь ажыццяўлялася на сюжэтным узроўні. Першапачаткова міф ствараўся з мэтай вытлумачыць незразумелую з’яву або распавесці пра нейкія здарэнні. З цягам часу людзі сталі атрымліваць усё больш ведаў пра навакольнае асяроддзе і страчвалі веру ў тыя падзеі, пра якія распавядае архетыпавая гісторыя. На сучасным этапе міф захоўвае толькі свае эстэтычныя функцыі.

Можна сказаць, што міфапаэтыка як метады літаратуразнаўчага аналізу ўзнікла з мэтай размежаваць першапачатковы міф, мастацкая прысутнаць якога ў тэксце з’яўляецца бессвядома, і міф, які пранік у літаратуру воляй пісьменніка на ўзроўні вобразаў і сюжэтаў. У свой час прадстаўнікі англа-амерыканскай школы міфалагічнай крытыкі ўвялі такі тэрмін, як «міфапаэзія» – «абазначэнне ўсіх жанраў мастацкай творчасці, тэматычна ці структурна звязаных з тым ці іншым старажытным міфам» [1]. Такім чынам, гэты тэрмін аб’ядноўвае ўсе творы, якія маюць сэнсавую ці структурную суаднесенасць з міфам. У мастацтве слова існуюць тэксты, у якія міф цесна ўплецены, тады размова ідзе пра міфацэнтрычны твор або пра неаміфалагічную літаратуру. Да гэтага часу спрэчным застаецца пытанне звароту да старажытных гісторый: ці заўсёды ён свядомы або несвядомы. Вядучая роля ў даследаванні гэтага пытання належыць К. Юнгу. Ён пісаў пра тое, што ў нашым пастаянным бессвядомым знаходзіцца пэўнае кола сталых вобразаў і сюжэтаў – архетыпаў [2, с.

230]. Свядомае ж запазычванне аўтарам сюжэтаў, герояў, тэмаў, матываў будзе лічыцца міфалагемай (міфемай).

Яшчэ адно важнае паняцце ў гэтай галіне гуманітарнай навукі – міфалагізм, які абазначае праяўленне міфалагічнага мыслення ці ягоных структурных частак у літаратурнай творчасці або выкарыстанне ў мастацкім тэксце міфалагічных вобразаў, гістарычных тэм і сюжэтаў. Карысны тэрмін быў уведзены С. М. Цялегіным – «міфарэстаўрацыя» [3, с. 115]. Даследчыкам былі вылучаны і тры шляхі гэтага працэсу: запазычванне сюжэтаў і вобразаў, стварэнне ўласнай міфалагічнай сістэмы і рэканструкцыя міфалагічнай свядомасці.

Нягледзячы на шырокае выкарыстанне ў літаратуры міфаў розных народаў, праблемы міфапаэтыкі слаба даследаваны ў наш час. Таму праблема вывучэння міфапаэтычнай творчасці ў цэлым і міфапаэтыкі асобных аўтараў надзвычай актуальная ў нашыя дні.

Цыкл аповедаў «Старасвецкія міфы горада Б*» Л. Рублеўскай можна лічыць своеасаблівай рэканструкцыяй міфа. Аўтарка свядома запазычвае пэўныя міфалагемы і выкарыстоўвае іх на розных узроўнях. Перад кожнай гісторыяй пададзены кароткі змест аўтэнтычнага міфа, які адпавядае прадстаўленай пісьменніцай сучаснай сітуацыі. Такім чынам, чытачу адразу зададзены кантэкст успрымання падзей.

Сітуацыі, якія пакладзены ў аснову таго ці іншага аповеду з цыкла, – гэта здарэнні з жыцця простых гараджан так і неназванага аўтаркай таямнічага горада Б*. Такая паралель паміж магутнымі багамі Алімпа і простымі людзьмі скіроўвае да думкі, што дзеянні гэтых герояў, іх духоўнае змаганне не менш важныя і вартыя, чым подзвігі Геракла ці ўчынкі антычных багоў. Разам з тым тут адчуваецца лёгкая іронія пісьменніцы ў адрас сваіх персанажаў, хаця за ёю нярэдка праглядае сум. Такі прыём у сваю чаргу як бы зніжае сур'ёзнасць, велічнасць міфа.

Нягледзячы на тое, што сюжэт міфа запазычаны, у ім таксама могуць назірацца мадыфікацыі. Напрыклад, у апаведзе «Семела і Юпітэр» кароткі змест міфа паведамляе наступнае: Аднойчы Юпітэр пакахаў зямную прыгажуню Семелу. Па намове раўнівай жонкі Юпітэра Юноны Семела папрасіла, каб каханы паказаўся ва ўсім бляску боскай славы. Невыноснае для зямных вачэй відовішча забіла Семелу» [3, с. 165].

Галоўная гераіня, якая выконвае ролю Семелы ў тэксце, – паненка Аўгіння. Яна мае вельмі дрэнны зрок, з-за чаго здараюцца шматлікія непаразуменні і людзі лічаць яе дзівачкай. Але аднойчы

гераіня спаткала на вуліцы знакамітага доктара-афтальмолага, які прапанаваў ёй зрабіць аперацыю і палепшыць зрок. Гэты момант можа быць суаднесены з міфалагічным спакушэннем Юнонай прыгажуні Семелы. Аднак сюжэтная лінія міфа, прапанаваная Л. Рублеўскай, не мае свайго Юпітэра. Роллю каханка тут займае шчырае жаданне дакладна пабачыць навакольны свет. Тое, што паненка Аўгіння пабачыла вернутым зрокам, у такім разе павінна адпавядаць святлу боскай славы Юпітэра. Але сюжэтная лінія нечакана накіроўваецца зусім у процілеглы бок. Перад вачыма паўстае шэрая, непрыемная, месцамі нават прыкрая, рэчаіснасць, якая ніякім чынам не падобная да мараў і ўяўленняў дзівачкі. У выніку ўнутраны свет гераіні разбіты, яна адчувае сябе яшчэ больш бездапаможнай, чым раней. Насуперак антычнай сюжэтнай лініі гераіня не памірае, яна становіцца больш моцнай і з думкай аб тым, што «навучыцца жыць і ў гэтым свеце» [3, с. 168], крочыць да свайго дома.

У дадзеным выпадку мяняецца не толькі сюжэт міфа, але і ідэйная ўстаноўка аповеду. Прыгажуня Семела была пакарана за сваю даверлівасць і заплаціла за гэта сваім жыццём. Паненка Аўгіння пакарана па гэтай жа прычыне, але яе даверлівасць была спароджана імкненнем да лепшага. Але пакаранне ў Л. Рублеўскай мае дваістую сутнасць: з аднаго боку, гэта новыя цяжкасці ў жыцці, з другога – новыя сілы для далейшага, не менш шчаслівага, жыцця.

У некаторых аповедах таксама сустракаюцца тыя ці іншыя мадыфікацыі антычнага міфа. У адрозненне ад старажытнагрэчаскіх сюжэтаў, ніводны са стылізаваных міфаў Л. Рублеўскай не заканчваецца смерцю, фінал яе гісторый не нясе ярка акрэленага негатыву. Можна сказаць, што такое мастацкае рашэнне пазбаўляе міф уласцівай яму пагрозлівасці.

У адпаведнасці з тэорыяй С. М. Цялегіна, самай ярка выражанай формай міфарэстаўрацыі з'яўляецца стварэнне сваёй асабістай міфічнай прасторы. Аповесць «Дзеці Гамункулуса» Л. Рублеўскай – гэта спроба сканструяваць свой уласны міф. Гамункулус – персанаж запазычаны. Згадкі пра яго адносяцца да 16 стагоддзя. Дарэчы, на факт запазычвання ўказвае і эпіграф, узяты з твора братоў Стругацкіх. Сярэднявечныя алхімікі апісвалі гэтую істоту як чалавека, створанага штучна. Але міфа з дакладным сюжэтам пра гэтую пачвару, пра яе з'яўленне і магчымасці няма. Таму гісторыю, створаную Л. Рублеўскай у дэтэктыве «Дзеці Гамункулуса», можна лічыць уласна створаным міфам. Спецыфічным выглядае той факт, што гамункулус з'яўляецца не вынікам творчага акта багоў, а істотай, спароджанай калянавуковым эксперыmentам. Іншымі словамі, створаны чалавекам.

Містычны дэтэктыў распаўядае пра страшных пачвар, дзяцей гамункулуса, які быў створаны ў 16 стагоддзі алхімікам панам Твардоўскім. «Дзеці» – абазначэнне даволі адноснае. Гэта хутчэй ахвяры. Калісьці раней гамункулус «выпіў» іх духоўную энергію, таму зараз гэтыя пачвары павінны сілкавацца энергіяй астатніх. Гісторыя гамункулуса, яго з’яўленне, жыццё і смерць паўстае ў творы як міф гэтага пэўнага гарадка. Такім чынам, запазычаная пачвара пачынае абзаводзіцца сваім уласным, абсалютна новым, міфам, які не існаваў раней. У творы з вуснаў галоўнай гераіні ўсё часцей гучыць думка, што жыхары горада нейкія сумныя, шэрыя, пазбаўленыя энергіі. У рэальным жыцці знайшлося б з дзясятка прычын: стрэс, дрэнная экалогія, загружанасць на працы і іншае. Але Л. Рублеўская, у адпаведнасці са сваёй мастацкай задачай, асноўнай прычынай татальнай меланхоліі гарадскога насельніцтва называе наступствы з’яўлення гамункулуса, а «бяздушныя, прагныя ў задавальненні сваіх прымітыўных жаданняў» [4, с. 48] істоты паўстаюць ахвярамі гэтай пачвары, а не прадстаўнікі чалавечага роду. Іншымі словамі, можна сказаць, што створаны міф выконвае сваю першапачатковую функцыю – тлумачальную, ён дабудоўвае чалавечую рэчаіснасць, тлумачыць незразумелыя рэчы.

Такім чынам, міфарэстаўрацыя ў прозе Л. Рублеўскай выкарыстоўваецца на розных узроўнях: ад запазычання асобных сюжэтаў і вобразаў да стварэння сваёй уласнай міфалагічнай прасторы. Накладанне архетыповых гісторый на рэаліі сучаснага жыцця надае міфацэнтрычным творам Л. Рублеўскай філасафічнасць, магчымасць неадназначнай інтэрпрэтацыі.

Спіс выкарыстаных крыніц

1 Токарева, Г. А. Мифопоэтический аспект художественного произведения: проблемы интерпретации / Токарева // Камчатский Гос. Университет им. В. Беринга [Электронны рэсурс]. – 2005. – Режим доступа: <http://www.kamgu.ru/pubs/Токарева/Мифопоэтика.doc>. – Дата доступа: 23. 05. 2012.

2 Юнг К. Г. Душа и миф. Шесть архетипов / К. Г. Юнг; пер с англ. – Москва–Киев: Порт-Рояль-Совершенство, 1997. – 415 с.

3 Рублеўская, Л. Сэрца мармуровага анёла : аповесці, апавяданні / Людміла Рублеўская. – Мінск: Маст. літ., – 2003. – 288 с.

4 Рублеўская, Л. Дзеці Гамункулуса / Л. Рублеўская // Полымя. – 2000. – № 7. – С. 20 – 63.

5 Васілевіч, А. А. Праблема міфалагізму ў сучаснай беларускай літаратуры (на матэрыяле прозы). Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне

вучонай ступені кандыдата філалагічных навук / А. А. Васілевіч. – Мінск, 2005. – 23 с.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ